

26 Απριλίου 2016

Ο παιδαγωγικός χαρακτήρας των ύμνων της Μ. Εβδομάδος

Πολιτισμός / Βυζαντινή Μουσική

Κωνσταντίνος Κουτούμπας, Θεολόγος

Η παρουσίασή μου έχει τον τίτλο, “Οι ήχοι των ύμνων της Μεγάλης Εβδομάδος στην πορεία προς το Πάθος και την Ανάσταση”. Σκοπός της παρουσίασης αυτής είναι να καταδειχθεί η δύναμη της εκκλησιαστικής μας μουσικής, η οποία ως θεραπαινίδα υπηρετεί τον λόγο των ύμνων (δηλαδή το νοηματικό τους περιεχόμενο) αλλά και το Λόγο, δηλαδή το Αποκαλυπτικό μήνυμα της παρουσίας του Θεού στον κόσμο και της σωτηρίας του ανθρώπου, μέσα από τα Πάθη και την Ανάστασή Του.

Ο Αρχων Πρωτοψάλτης της Μ. Χ. Ε. Λεωνίδας Αστέρης σε πρόσφατη συνέντευξή του στην εκπομπή «Αρχονταρίκι» μιλώντας για την διάκριση πεζού λόγου και μελωδίας είπε χαρακτηριστικά πως *“Ο πεζός λόγος αγγίζει ορισμένα στρώματα του εγκεφάλου”* και του νου. Και αυτό γίνεται σε τέτοιο βαθμό ώστε ο ομιλών να κερδίσει το ακροατήριο ως ένα βαθμό ή να το πείσει ότι έχει δίκιο. Όταν όμως *“στα νοήματα του λόγου συμμετάσχει η μουσική, τότε οξύνεται ο κάλαμος, και πάει βαθύτερα. Αγγίζει στρώματα ψυχής”*. Και απαντώντας στο ερώτημα πώς αυτό επιτυγχάνεται είπε: *“...Όταν παραδείγματος χάριν έχετε ξεχάσει ένα τραγούδι, έχετε λησμονήσει τα λόγια του, πώς το βρίσκετε; Διά της μουσικής. Μουρμουρίζετε τη μουσική και τα λόγια ανασύρονται στην επιφάνεια. Άρα η μουσική βρίσκεται σε βαθύτερα στρώματα και το γεγονός αυτό το εκμεταλλεύεται και η Εκκλησία και η θύραθεν μουσική, και αυτό το θέατρο ακόμη”*.

Πράγματι. Στον προχριστιανικό ελληνισμό, η μουσική θεωρούνταν αναπόσπαστο τμήμα της ευρύτερης εγκύκλιας παιδείας και πνευματικής καλλιέργειας. Ο Πλάτωνας την τοποθετεί πρώτη σε σπουδαιότητα και από αυτή ακόμη την γυμναστική, ενώ σε πραγματεία του αναφέρει πως πιθανή αλλαγή στον τρόπο μουσικής έκφρασης ενός συνόλου ανθρώπων ή μιας πόλης, μπορεί να διασαλεύσει και αυτή την ίδια τη ζωή[1]. Μάλιστα για τον εκφραλισμό της μουσικής την εποχή του Πλάτωνα ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης αναφέρει ότι “*ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὅλοι ἐνεωτέριζον ἐν Ἀθήναις περὶ τὴν μουσικὴν, καὶ ἀνεζήτουν ἐν τῷ νεωτερισμῷ πλουσιώτερα καὶ τελειότερα κατ’ αὐτοὺς μέλη, καταδικάζοντες τὰ παλαιὰ ὡς ἀπλᾶ καὶ εὐτελεῖ.*”

Ἄλλ’ ὁ δαιμόνιος Πλάτων ὤκτειρε τὴν τοιαύτην τάσιν τῶν συγχρόνων του, καὶ διαφθορὰν καὶ ἐκφραλισμὸν τῆς μουσικῆς μεγαλοφώνως ἐκήρυττε τὸν τοιοῦτον νεωτερισμόν”[2].

Με την διάδοση του μηνύματος του Ευαγγελίου η προγενέστερη μουσική παράδοση πλαισίωσε και τη λατρεία του Χριστού, η οποία από τη Συναγωγή και τη Λατρευτική παράδοση του ναού των Ιεροσολύμων, σταδιακά αποκόπτεται και αυτονομείται. Βέβαια οι χριστιανοί συγγραφείς και πατέρες αντιμετωπίζουν με κριτικό πνεύμα την αρχαιοελληνική εκδοχή της μουσικής. Ἐτσι προσλαμβάνουν με διάκριση στοιχεία από την αρχαιοελληνική μουσική και την ανασυνθέτουν δημιουργικά[3]. Στην αρχαία μουσική ο ρυθμός του μέλους και το μέτρο καθορίζει το ίδιο το ποίημα που έχει δευτερεύουσα σημασία. Αντίθετα, στο χριστιανικό μέλος τα κείμενα προϋπάρχουν ήδη (Ψαλμοί Παλαιάς Διαθήκης, λόγια Αγίας Γραφής) και σε αυτά προσαρμόζονται ο ρυθμός και το μέτρο[4]. Είναι γνωστή η αντίδραση του Αββά Παμβώ στον μαθητή του που έψαλλε αντί να διαβάσει τις Ωδές του Ψαλτηρίου, μαρτυρία την οποία διασώζει η ασκητική γραμματεία τον τέταρτο αιώνα[5]. Ωστόσο, ο Άγιος Γρηγόριος Νύσσης, πρώτος αυτός αιτιολογεί τη χρήση της μουσικής από την Εκκλησία. Όπως ακριβώς το πικρό και δυσάρεστο στη γεύση φάρμακο αναμιγνύεται με ουσίες που ευφραίνουν και γλυκαίνουν την αίσθηση, έτσι και η μουσική υπηρετεί τα νοήματα των Γραφών και συμβάλλει στην αφομοίωσή τους από τον πιστό, κάνοντάς τα εύληπτα και ευχάριστα, ενώ σε δεύτερο επίπεδο αποκρύπτει τη θεία αλήθεια, το μυστήριο, από τον αμύητο[6].

Με βάση τις ίδιες αρχές (τη μετακύλιση ενδιαφέροντος από το είδος των φθόγγων-συλλαβών στο περιεχόμενο των εννοιών, τη διερμηνεία του πνευματικού νοήματος αλλά και τη διασφάλιση των αληθειών της πίστewς) προστίθενται σταδιακά νέες συνθέσεις ύμνων και ασμάτων, τα τροπάρια, έως τον 8^ο αιώνα, οπότε ο μοναχισμός επηρέασε καθοριστικά τη λατρεία, με την δημιουργική συγγραφική έκρηξη που προήλθε ως απάντηση στην Εικονομαχία. Επέδρασε δυναμικά στην

εκκλησιαστική ποίηση και μουσική με τον εμπλουτισμό τους από νέες ομάδες τροπαρίων, κυρίως τους Κανόνες και τα Ιδιόμελα[7].

Κύριος εκφραστής αυτής της προσπάθειας, ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός, ο οποίος τον 8^ο αιώνα διαμόρφωσε και δημιούργησε την Εκκλησιαστική Βυζαντινή Μουσική, («εσωτερική Βυζαντινή Μουσική», ώστε να διαχωριστεί από την κοσμική «εξωτερική μουσική»)[8], για τις ανάγκες της θείας Λατρείας, καθιερώνοντας πρώτος αυτός το Σύστημα της Οκταηχίας.

Στο σύστημα των οκτώ ήχων ή της Οκταηχίας διανέμεται όλη η ποικιλία των μουσικών τρόπων της μουσικής μας παράδοσης.

[1] . Λ. Σιάσου, *Έκκλησιαστική και λαϊκή εύσέβεια*, έκδ. «Π. Πουρναρά», Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 81-82.

[2] . Άλ. Παπαδιαμάντη, *Άπαντα*, τόμ. Ε΄, Δόμος, Αθήνα 2005, *Η Μεγάλη Έβδομάς έν Αθήναις*, σ. 175.

[3] . Λ. Σιάσου, *όπ. π.*, σσ. 81-83.

[4] . *Όπ. π.*, σσ. 83-84.

[5] . Άλ. Σμέμαν, *Η Έκκλησία προσευχομένη*, έκδ. «Άκρίτας» 2003^B, σσ. 245.

[6] . Λ. Σιάσου, *όπ. π.*, σσ. 83-89.

[7] . Άλ. Σμέμαν, *όπ. π.*, σσ. 245 και εξ.

[8] . Βλ. Σπύρου Ψάχου, *Η Μεταρρύθμιση των τριών και το εκκλησιαστικό Βυζαντινό μέλος, στον ιστότοπο*
http://www.sfbyzantini-aigio.gr/gr/index.php?option=com_content&view=article&id=23:2010-03-23-10-58-49&catid=13:2010-03-09-57-16&Itemid=7

<http://bitly.com/1pAvtt2>